

RÓŻANIEC W KATECHEZIE

Rok Różańca zachęcił teologów (i nie tylko) do podejmowania wieloaspektowej refleksji na temat modlitwy różańcowej. Jej wyjątkowość wielokrotnie była podkreślana w nauczaniu Kościoła, o czym przypomniał Jan Paweł II już na pierwszych stronach listu apostołskiego *Rosarium Virginis Mariae*¹. W dokumencie tym Papież określa różaniec mianem modlitwy przedziwnej, ze względu na występujące w niej jednocześnie dwa elementy: prostotę i głębię².

Spotkania z dziećmi i młodzieżą przekonują, że w dotychczasowym wychowaniu do modlitwy różańcowej najmocniej uwypuklona zostaje „prostota” różańca. Respondenci potrafią odpowiedzieć na pytanie: ile jest części różańca i jak się one nazywają? Szybko wyjaśniają, że w różańcu najczęściej pojawia się „Pozdrowienie Anielskie”, przeplatane modlitwą „Ojcze nasz...” i „Chwała Ojcu”. Gorzej wygląda sprawa z wymienieniem tajemnic różańcowych, zaś prawie nie do pokonania jest problem ich charakterystyki. Odnosi się wrażenie, że w wielu wypadkach modlitwa różańcowa zatrzymuje się na poziomie słów wypowiadanych mechanicznie, a o jej wartości dla rozwoju religijnego danej osoby decyduje jedynie intencjonalne zwrócenie myśli do Boga, i to w początkowych momentach przesuwania paciorków.

Ojciec święty przestrzega przed takim odmawianiem koronki różańca, bądź traktowaniem jej „na równi z jakimś amuletem czy przedmiotem magicznym, co byłoby radykalnym wypaczeniem jego znaczenia i funkcji”³. Zachęca natomiast do odkrycia głębi, kryjącej w sobie całe przesłanie ewangeliczne, tajemnice wiary chrześcijańskiej, i rozpoznawanej na drodze modlitwy kontemplacyjnej. Obok tego wezwania nie może przejść obojętnie katecheza. Nasuwa się jednak pytanie: na ile katecheza umożliwi odkrycie „głębi” różańca, bądź też na ile elementy składające się na „głębię” różańca są obecne w katechezie?

¹ Wydanie polskie: Wrocław 2002. Stosowany skrót: RVM.

² Por. RVM, 2.

³ Tamże, 28.

1. Znaczenie katechezy w budzeniu ducha modlitwy kontemplacyjnej

Różaniec jest modlitwą kontemplacyjną, nie zaś bezmyślnym powtarzaniem formuł. „Jeśli brak kontemplacji, różaniec upodabnia się do ciała bez duszy i zachodzi niebezpieczeństwo, że odmawianie stanie się bezmyślnym powtarzaniem formuł (...). Różaniec bowiem z natury swej wymaga odmawiania w rytmie spokojnej modlitwy i powolnej refleksji, by przez to modlący łatwiej oddał się kontemplacji tajemnic życia Chrystusa, rozważanych jakby sercem Tej, która ze wszystkich była najbliższa Panu, i by otwarte zostały niezglębione tych tajemnic bogactwa”⁴.

Trudności w skupieniu, modlitwie, medytacji, na jakie natrafia współczesny człowiek, mogą zatem stanowić poważną przeszkodę w odkryciu prawdziwego sensu różańca. Rodzi się w związku z tym potrzeba podjęcia działań nastawionych na budzenie w ochrzczonego ducha modlitwy, z uwzględnieniem modlitwy kontemplacyjnej. Znaczącą rolę w tym względzie odegrać może katecheza, kształtująca w katechizowanym postawę modlitwy na wszystkich etapach edukacji.

W początkowym okresie wychowania do modlitwy niezastąpioną i pierwszorzędną rolę odgrywają rodzice i ich świadectwo modlitwy. Małe dziecko, nawet jeśli nie rozumie modlitwy, uczestniczy w niej dzięki wierze rodziców, którzy w pewnym sensie użyczają niemowlęciu swego głosu, rąk i całego ciała, w jego zastępstwie się modlą. Jeśli panuje w rodzinie atmosfera modlitwy, dziecko nabiera powoli świadomości, że nie tylko rodzice, ale i ono winno się modlić. Naśladuje najpierw gesty rodziców, z czasem próbuje powtarzać wypowiediane przez nich najprostsze słowa modlitwy. Już ośmiomiesięczne dziecko na pytanie: „Gdzie jest Bóg?” może kierować wzrok lub wskazywać ręką na znaki religijne. W wieku dziewięciu – dziesięciu miesięcy na usłyszane słowo „Amen” może składać ręce. Dalszy rozwój dziecka pozwala na jeszcze pełniejsze włączanie go w modlitwę. Przebywając z modlącymi się rodzicami, będzie przyjmować ich postawę: klęka, składa ręce...

Dwulatek, jeśli opanował najbardziej podstawowy zasób słów, może powtarzać za matką krótkie modlitwy. Jakkolwiek ich nie rozumie, pojmuje ogólną atmosferę modlitwy. Dziecko w tym wieku należy wprowadzać w modlitwę, w której ma miejsce zespolenie słowa i znaku. Przykładem takiej modlitwy może być wykonywanie znaku

⁴ Tamże, 12.

krzyża wraz z wypowiedaniem słów: „W imię Ojca i Syna i Ducha Świętego. Amen”

W trzecim roku życia dziecko potrafi przyswoić pierwsze pojęcia religijne: Bóg, Jezus, Matka Boża, anioł, kościół, modlitwa. Posiada też zdolność wypowiedania modlitwy własnymi słowami. Będą to najczęściej prośby i podziękowania, związane z sytuacjami, w jakich znajduje się dziecko. Zadaniem najbliższych będzie pomóc dziecku spotkać Boga w ludziach i konkretnych wydarzeniach z jego otoczenia (np. „dziękuję za tatusia”, „proszę o zdrowie dla mamusi”).

U cztero- i pięcioletków rodzice winni zatroszczyć się o urozmaicenie modlitwy. Wraz z duchowym rozwojem dziecka modlitwę trzeba rozbudowywać i ubogacać. Oprócz modlitwy prośby winna być także modlitwa uwielbienia, dziękczynienia, przeproszenia. Trzeba też zwrócić uwagę na to, aby nie poprzestawać na pamięciowym uczeniu niektórych formuł, ponieważ zbyt mocne położenie nacisku na memoryzację krótkich, rymowanych tekstów modlitewnych utrudnia dziecku nawiązanie osobowego kontaktu z Bogiem.

Dziecko w wieku sześciu lub siedmiu lat wyraża swą religijność w zwiększonych ilościach zachowań dowolnych, indywidualnych, angażujących je bardziej całościowo. Modli się chętnie, jeśli wcześniej został w nim wykształcony właściwy obraz Boga. Odmawia modlitwę bardziej systematycznie, przyzwyczajają się do stałej pory dnia (rano, wieczorem), lub wykonywanych czynności (modlitwa przed jedzeniem). Zdarza się nawet, że przypomina starszym o potrzebie modlitwy. W tym okresie rozwoju rodzice mogą rozpocząć wyjaśnianie słów tradycyjnych modlitw: „Ojcze nasz” i „Zdrowaś Maryjo”⁵

Potrzeba i możliwości wychowania do modlitwy zostają szeroko zakrojone w programie nauczania religii w szkole. Zadaniem katechezy skierowanej do przedszkolaków jest uwrażliwienie ich na to, że człowiek, jako istota cielesno-duchowa, ma możliwość nawiązania kontaktu z Bogiem, wyrażania swej religijności za pomocą konkretnych znaków, zaś modlitwa jest szczególnym sposobem okazywania czci Bogu, przywiązania do Niego, wdzięczności za otrzymane dary. W klasach I – III dziecko uczy się skupienia, nawiązywania dialogu z Bogiem i udzielania odpowiedzi na Jego wezwanie. Zostają wzbogacone rodzaje i formy modlitwy. Proces ten rozwijany jest w klasach IV – VI szkoły podstawowej, gdzie kładzie się nacisk na poznanie przez ucznia

⁵ Zob. E. Osewska, *Wychowanie modlitewne w rodzinie*, w: *Katecheza ewangelizacyjna w rodzinie, parafii, szkole*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, s. 69-74.

biblijnych przykładów ludzi modlitwy, dąży się do wyrobienia umiejętności samodzielnego formułowania modlitw. Gotowe, tradycyjne modlitwy przeplatane są śpiewem pieśni, czytaniem Pisma świętego, medytacją. Podczas krótkich chwil milczenia i refleksji dziecko potrafi głęboko przeżywać sceny związane z życiem Jezusa. W szkole gimnazjalnej główna uwaga zostaje skupiona na ukazaniu bogactwa Modlitwy Pańskiej jako drogi chrześcijanina. Katechizowany ma dostrzec, że program jego życia chrześcijańskiego jest determinowany poszczególnymi wezwaniami Modlitwy Pańskiej. W szkole ponadgimnazjalnej głównym celem wychowania do modlitwy jest ukazywanie jej jako miejsca odkrywania swej godności, powołania, działania Boga w życiu człowieka⁶

Wychowanie do modlitwy, wchodząc w zakres podstawowych zadań rodziny, parafii i szkoły, dokonuje się zatem etapami, z uwzględnieniem właściwości rozwojowych katechizowanego. W katechezie dzieci modlitwa przyjmuje najpierw prostą formę, jest łatwa do zapamiętania, przy czym wraz z rozwojem wychowanek jest ubogacana także medytacją.

2. Katecheza w odkrywaniu przesłania Ewangelii

Jan Paweł II już na początku listu o *Różańcu świętym* podkreśla, że modlitwa różańcowa „skupia w sobie głębie całego przesłania ewangelicznego, którego jest jakby streszczeniem”⁷ Samo więc kształtowanie w chrześcijaninie ducha modlitwy nie wystarczy, aby w pełni odczytać głębię przesłania ewangelicznego. Potrzeba jeszcze wychowania biblijnego, które wpisuje się w jedno z głównych zadań współczesnej katechezy. Biblia jest bowiem źródłem katechezy, a wraz z Tradycją stanowi jeden depozyt słowa Bożego, powierzony Kościołowi⁸

W Piśmie świętym można najlepiej dostrzec zbawczy plan Boga, Jego zbawcze działanie, Jego wkroczenie w ludzką historię. Katecheza ze swej istoty ma więc być biblijna, przepelniona i przesiąknięta myślą, duchem i postawami biblijnymi i ewangelicznymi⁹

Trzon przekazu biblijnego stanowią opowiadania o tym, co Bóg uczynił dla swego ludu. Słowo Boga objawia swoją moc nie tylko

⁶ Por. S. Dziekoński, *Zadania współczesnej katechezy w dokumentach katechetycznych Kościoła w Polsce*, w: *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2003, s. 113-114.

⁷ RVM, 1.

⁸ Por. Dyrektorium *Ogólne o Katechizacji*, Poznań 1997, 954. Stosowany skrót: DOK.

⁹ Por. W. Koska, *Katechetyka*, Poznań 1987, s. 74-75.

w stworzeniu i podtrzymywaniu świata, ale też w działaniu dokonującym się w czasie i w dziejach konkretnych ludzi. Człowiek ma możliwość wewnętrznego przeżycia spotkania z Bogiem, przyjmując zaś objawione słowo uznaje przede wszystkim moc i skuteczność działania Boga w świecie i dziejach człowieka. Przyjęcie treści Objawienia nie oznacza tylko jej intelektualnej akceptacji, ale prowadzi do posłuszeństwa słowu, do realizacji w swym życiu woli Boga¹⁰.

Objaśnienie tekstów biblijnych nie może być podporządkowane dowolnym działaniom, ale określonym zasadom i odpowiednio dobranym metodom, pozwalającym dokonać poprawnej aktualizacji tekstów biblijnych, niezbędnej w odkryciu zawartej w Biblii prawdy Bożej – treści orędzia zbawczego¹¹. W literaturze wymienia się przynajmniej kilka zasad korzystania z Biblii w katechezie. Ich nadrzędnym celem jest wskazanie na konieczność liczenia się z religijnym charakterem tekstów biblijnych, a równocześnie zaznaczenie ich ludzkiego charakteru, gdyż zbawcze orędzie zostało napisane ludzkim językiem. Zasady te można sprowadzić do dwóch kategorii: teologicznej i literackiej. Mogą one się okazać pomocne przy lekturze tekstów biblijnych i stanowią znaczącą pomoc w posługiwaniu się metodami biblijnymi.

Za najpopularniejszą z metod uznawana jest metoda historyczno-krytyczna, pozwalająca spojrzeć na Biblię jako na starożytny zapis, tworzony w długim czasie i przez wielu autorów. Posługując się tą metodą, wypracowano w egzegezie szereg elementów pozwalających lepiej interpretować teksty biblijne oraz dokonywać krytyki źródeł, form i redakcji. Pełne wykorzystanie tej metody jest trudne, przede wszystkim ze względu na wymagania warsztatowe, poziom właściwego przygotowania katechety i katechizowanego. Tym niemniej trzeba liczyć się z prawem katechizowanego do własnych badań nad Biblią, co pociąga za sobą konieczność wypracowania metod umożliwiających katechizowanemu samodzielne, a zarazem poprawne korzystanie z tekstów Pisma świętego.¹² W pracy katechetycznej najczęściej wykorzystuje się następujące metody biblijne: praca z tekstem Pisma świętego, godzina biblijna, krąg biblijny, ewangeliczna rewizja życia¹³

Korzystanie z odpowiednich metod pozwala nam odkryć specyfikę języka biblijnego. W tradycji biblijnej rola języka jest niezwykle ważna,

¹⁰ Por. J. A. Kłoczowski, *Język, którym mówi człowiek religijny*, Znak 12 (1995), 9-11.

¹¹ Por. J. Warzecha, *Współczesne metody interpretacji Biblii*, Horyzonty wiary 3 (1995), 38.

¹² Por. Z. Marek, *Biblia w katechetycznej posłudze słowa*, Kraków 1998, s. 135- 141.

¹³ Por. R. Lis, *Zagadnienia z katechetyki formalnej*, Lublin 1991, s. 91-108.

ponieważ stanowi on istotne „medium” Objawienia. Bóg objawia się człowiekowi poprzez słowo, które nie jest jakimś abstrakcyjnym traktatem teologicznym, czy też gnostycką medytacją dla wtajemniczonych. Słowo objawia Tego, Kto mówi poprzez działania, a nie dyskursywny wywód. Słowo jest sposobem objawiania się Boga zawsze w konkretnej sytuacji¹⁴.

Język Biblii jest również symboliczny. Bibliści wyróżniają w Piśmie świętym symbole liczbowe, chromatyczne, zwierzęce, kosmiczne, nowotestamentalne, imiona i nazwy symboliczne, czyny symboliczne, wizje symboliczne¹⁵

Na obszarze Polski przywiązuje się dużą wagę do obecności Biblii w katechezie prowadzonej także w ramach szkolnego nauczania religii. Pismo święte jest bowiem źródłem na wszystkich poziomach katechezy. W nauczaniu zintegrowanym chodzi o zapoznanie uczniów z wybranymi wydarzeniami z historii zbawienia i zaciekawienie ich osobą Jezusa Chrystusa. W tym celu przywoływane są opowiadania o stworzeniu świata, ludzi i aniołów, teksty mówiące o grzechu pierworodnym i przekazywanej przez proroków obietnicy zbawienia, która została zrealizowana w osobie (i dziele) Jezusa Chrystusa. W klasach IV–VI szkoły podstawowej uczniowie otrzymują stosowną pomoc w nabywaniu umiejętności właściwego odbioru tekstów biblijnych. W oparciu o teksty Pisma świętego wprowadzani są w podstawowe prawdy wiary Kościoła, poznają związki, jakie zachodzą między Biblią, wiarą, Kościołem, życiem narodu i dziejami kultury chrześcijańskiej. Na poziomie gimnazjum katechizowani uczą się postrzegania świata, człowieka i jego powołania w świetle Biblii. Biblia stanowi tutaj źródło odpowiedzi na pytania natury egzystencjalnej, jakie stawia młodzież gimnazjalna. Na przykładzie wiary niektórych postaci Starego i Nowego Testamentu prezentuje się rozwiązania problemów nurtujących dzisiaj człowieka. Wyjaśnia się podstawy motywacji życiowej chrześcijanina pokazując, że Bóg udziela odpowiedzi na problemy dotyczące człowieka. W szkołach ponadgimnazjalnych, w oparciu o Pismo święte, uczniowie poznają prawa moralne, odkrywają właściwe im powołanie życiowe, poznają Chrystusa przynoszącego orędzie prawdy i wolności oraz wzywającego ludzi do nawrócenia¹⁶

¹⁴ Por. J. A. Kłoczowski, *Język...*, art., cyt., 9-11.

¹⁵ Por. S. Kulpaczyński, *Symbole w odbiorze katechizowanych dzieci*, Lublin 2002, s. 43-44.

¹⁶ Por. S. Dziekoński, *Komunikacja wiary w podstawowych środowiskach katechezy*, *Communio* 22 (2002) nr 5, s. 82-86.

3. Katecheza umożliwiająca odkrycie tajemnicy Chrystusa

„Różaniec (...), choć ma charakter maryjny, jest modlitwą o sercu chrystologicznym”¹⁷. Wychowanie do modlitwy różańcowej wymaga zatem zgłębienia tajemnicy Chrystusa. Niewątpliwie pomaga w tym wspomniane wyżej wychowanie biblijne, przy czym należy podjąć jeszcze inne zadania determinowane chrystocentryzmem w katechezie. Według *Dyrektorium Ogólnego o katechizacji*, podstawowym zadaniem katechezy jest głoszenie Chrystusa¹⁸. W odniesieniu do Niego należy przedstawiać inne zagadnienia. Każdy element orędzia ma pomagać w pójściu za Chrystusem i komunii z Nim. Jezus Chrystus jest w samym centrum historii zbawienia, jest jej ostatecznym sensem i celem. Zadaniem katechezy jest więc nie tylko przybliżyć tę historię, ale też pomagać chrześcijaninowi w znalezieniu w niej własnego miejsca i w czynnym włączeniu się w nią.

Wszystko, co przekazuje katecheza o Bogu, człowieku, szczęściu, życiu moralnym, śmierci, jest nauką Chrystusa, który jest Ośrodkiem Ewangelii. Stąd też centralne miejsce w katechezie zajmują Ewangelie, wyrażające nauczanie przekazujące istotne wydarzenia z życia Jezusa, Jego orędzie i działania zbawcze.

Chrystocentryzm determinujący orędzie katechetyczne jest trynitarne i prowadzi do wyznania wiary w Boga Ojca, Syna Bożego i Ducha Świętego. Katecheza, kierując się pedagogią Chrystusa, ukazuje wewnętrzne życie Boga na podstawie zbawczych Jego dzieł na rzecz ludzkości. Zgłębienie się w tajemnicę wewnętrznego bytu Boga, jednego w naturze i troistego w Osobach, będącego „Komunią Osób”, rodzi konsekwencje dla życia człowieka, z zaznaczeniem przede wszystkim dwóch kwestii: człowiek wyznający wiarę w Boga nie może całkowicie poddać swej osobistej wolności żadnej władzy ziemskiej; ludzkość stworzona na obraz Boga jest powołana do tworzenia komunii osób¹⁹

Uwzględniając podstawowe zadania wynikające z chrystocentryzmu w katechezie, droga odkrywania Chrystusa i przyłgnięcia do Niego rozpatrywana jest w trzech aspektach: spotkania z Jezusem, poznania Go, zawierzenia Mu siebie i swej przyszłości.

¹⁷ RVM, 1.

¹⁸ Por. DOK, 98

¹⁹ Por. tamże.

W działaniach umożliwiających spotkanie katechizowanych z Jezusem przywoływana jest tajemnica Jezusa z Nazaretu – Jezusa historii oraz tajemnica Jezusa Chrystusa, zmartwychwstałego i uwielbionego Pana. Przyjęcie przez katechizowanych podwójnego wymiaru tajemnicy Chrystusa uwarunkowane jest w dużej mierze środowiskiem ich życia, doświadczeniem wiary, wyniesionym z domu rodzinnego, parafii i szkoły, świadectwem wiary ze strony katechetów, duszpasterzy i rodziców. Świadectwo wierzących dostarcza wielu okazji do spotkania zmartwychwstałego Chrystusa we współczesnej rzeczywistości, postawienia pytań o Jego osobę i Jej znaczenie dla człowieka i świata.

W katechetycznym rozumieniu, poznanie Chrystusa utożsamiane jest z nawróceniem i przyłgnięciem do Niego. Proces ten jest wieloetapowy. Jego początków szukać należy w pytaniach katechizowanego o osobę Jezusa i Jego znaczenie dla codziennego życia. Pytania te są wyrazem zaciekawienia się osobą Jezusa i otwierają drogę do poprawnego wprowadzenia katechizowanego w tajemnicę Chrystusa. Pełne zaś poznanie tajemnicy Chrystusa domaga się:

- wyjaśnień dotyczących prawdziwego bóstwa i człowieczeństwa Chrystusa, Jego historyczności;
- przywołania treści Jego nauczania skupiającego się wokół nadchodzącego w Nim królestwa Bożego;
- świadectwa wiary o Chrystusie żyjącym i działającym w Kościele.

W ten sposób przywołuje się dwa wielkie wydarzenia: zapoczątkowanie dzieła zbawienia przez Chrystusa oraz jego kontynuację. Połączenie to uwyrażnia jeden ciąg zbawczych dzieł Boga, dokonanych w Jezusie Chrystusie mocą Ducha Świętego.

Zawierzenie Jezusowi siebie i swej przyszłości jest równoznaczne z zaufaniem Jemu i należy je postrzegać jako kolejny krok zgłębiania tajemnicy Chrystusa. Budowanie zaufania do osoby Jezusa w znacznej mierze zależy od obrazu Boga, jaki kształtuje w sobie odbiorca Dobrej Nowiny²⁰

4. Znaczenie katechezy liturgicznej dla modlitwy różańcowej

Jan Paweł II w liście o *Różańcu świętym* ukazuje wzajemny związek między liturgią i różańcem, podobieństwa, jakie występują między tymi rzeczywistościami. Liturgia określona jest zbawczym działaniem, ró-

²⁰ Por. Z. Marek, *Jezus Chrystus w katechezie ewangelizacyjnej*, w: *Ewangelizować czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, s. 90-96.

żaniec – zbawczą kontemplacją. „Zagłębianie się, tajemnica po tajemnicy, w życie Odkupiciela sprawia (...), że to, co On zdziałał, a liturgia aktualizuje, zostaje dogłębnie przyswojone i kształtuje egzystencję”²¹. W różańcu, podobnie jak w liturgii, jest pewna chronologia wydarzeń zbawczych. Liturgia związana jest ze sprawowaniem sakramentów, tajemnice różańcowe z kolei uwidaczniają wymiar sakramentalny. Tej ostatniej kwestii poświęca uwagę bp Jan Długosz, skupiając się na tajemnicach światła. Jego zdaniem, tajemnica „Chrztu Jezusa w Jordanie” zapowiada sakrament chrztu świętego, który przywraca człowiekowi dzieciństwo Boże, przekazuje dar wiary, włącza go do wspólnoty Kościoła. Obecność Jezusa na weselu w Kanie Galilejskiej podkreśla znaczenie sakramentu małżeństwa. „Głoszenie królestwa Bożego i wezwanie do nawrócenia” ukazuje tajemnicę Bożego miłosierdzia, aktualizowaną w sposób wyjątkowy w sakramencie pokuty i pojednania. W tajemnicy „Przemienienia na górze Tabor” dostrzega się analogię do sakramentu bierzmowania i sakramentu chorych. Przyjmujący te sakramenty doświadczają bowiem spotkania z Bogiem, otrzymują Jego umocnienie pozwalające przezwyciężyć różnorakie kryzysy duchowe, moralne i zdrowotne. Podobnie na Górze Tabor Jezus, ukazując swoją boskość, umacnia Apostołów na chwile próby ich wiary. W „ustanowieniu Eucharystii” zostaje bezpośrednio wyakcentowany sakrament Eucharystii. Tematyka tej tajemnicy wskazuje natomiast na znaczenie sakramentu kapłaństwa, jaki otrzymują Apostołowie i ich następcy²².

Pełne dostrzeżenie liturgicznego wymiaru różańca domaga się odpowiedniego wychowania liturgicznego, w czym może znacząco pomóc katecheza. Związek katechezy z liturgią jest ścisły. Rok liturgiczny, obrzędy poszczególnych sakramentów – stanowią źródło katechezy, która ma równocześnie wychowywać do aktywnego i owocnego uczestnictwa w liturgii. Ten drugi aspekt każe postrzegać liturgię jako cel katechezy.

Wychowanie do liturgii jest jednym z głównych zadań katechezy, realizowanych na wszystkich jej poziomach. Według obowiązującego w Polsce programu, katecheza w klasach I–III inicjuje w sakramenty. Wyjątkowy nacisk kładzie się wówczas na uświadomienie uczniom

²¹ RVM, 13.

²² Por. A. Długosz, *Refleksje katechety nad różańcowymi tajemnicami światła*, w: *Światło tajemnic różańcowych w nauczaniu Jana Pawła II*, red. Z. Jabłoński, Częstochowa 2003, s.131-133.

darów i zobowiązania, wynikających z chrztu świętego. Katechizowany poznaje rok liturgiczny, polskie tradycje religijne, by w ten sposób nabywać umiejętności włączania się w świętowanie wiary Kościoła. Kształtowana przez katechezę postawa zaufania jest z kolei fundamentem nawrócenia i właściwego przeżycia sakramentu pokuty i pojednania oraz uzdalnia katechizowanego do pełnego i aktywnego uczestnictwa w Eucharystii oraz innych nabożeństwach.

Pogłębienie przeżywania roku liturgicznego i sakramentów, bardziej czynne i świadome uczestnictwo w liturgii Kościoła – są głównym zadaniem wychowania liturgicznego w klasach IV–VI. Wychowanie to jest kontynuowane na poziomie gimnazjum, przy czym większą uwagę zwraca się na cztery elementy:

- przedstawienie sakramentów jako znaków działania Boga w życiu Kościoła;
- uwrażliwienie wychowanków na konieczność przyjmowania sakramentu pokuty i pojednania;
- kształtowanie odpowiednich postaw związanych z przyjmowaniem sakramentów;
- rozpoczęcie przygotowania bliższego do sakramentu bierzmowania i dalszego do sakramentu małżeństwa i życia w rodzinie.

Tematyka rodzinna jeszcze mocniej zostaje zaznaczona w programie szkół ponadgimnazjalnych. Katecheza umożliwi pogłębienie teologii sakramentu małżeństwa, wprowadza uczniów w liturgię Kościoła domowego, a ponadto umożliwi im głębsze rozumienie symboli występujących w liturgii i ukazuje uświęcający wymiar uczestnictwa w niej²³

5. Katecheza wspomagająca odkrywanie egzystencjalnego waloru modlitwy różańcowej

Modlitwa różańcowa pozwala nie tylko wnikać w tajemnice Boga, poznać główne momenty z życia Jezusa Chrystusa, obcować z Nim poprzez Serce Maryi, ale też ma swoje odniesienie do ludzkiej egzystencji. „W (...) dziesiątki różańca serce nasze może wprowadzić wszystkie sprawy, które składają się na życie człowieka, rodziny, narodu, Kościoła, ludzkości. Sprawy osobiste, sprawy naszych bliźnich, zwłaszcza tych, którzy są nam najbliżsi, tych, o których najbar-

²³ Por. S. Dziekoński, *Komunikacja wiary w podstawowych środowiskach katechezy*, art. cyt., s. 84.

dziej się troszczymy. W ten sposób ta prosta modlitwa różańcowa pulsuje niejako życiem ludzkim”²⁴

W tajemnicach różańcowych Jezus daje zbawczą odpowiedź na problemy egzystencjalne. W tajemnicach radosnych, przybliżających tajemnicę Wcielenia i niejasną jeszcze zapowiedź misterium zbawczego cierpienia Chrystusa, otrzymujemy głęboką motywację i znacznie radości chrześcijańskiej²⁵. Problemy egzystencjalne obecne są w tajemnicach światła. „Chrzest Jezusa w Jordanie” pozwala wnikać w atmosferę oczekiwania ludzkości na przyjście Zbawiciela. „Objawienie się Jezusa w Kanie Galilejskiej” przybliży radość małżonków z okazji ich zaślubin, a równocześnie niepokój spowodowany brakiem wina i pomoc, jaką okazał im Jezus na prośbę Maryi. Tajemnica „Głoszenia królestwa Bożego i wzywania do nawrócenia” wskazuje, że budowanie królestwa Bożego dokonuje się nie na drodze politycznej dyplomacji, ale poprzez przestrzeganie Bożych przekazów i realizację ośmiu błogosławieństw, które domagają się podjęcia refleksji nad dotychczasowym życiem i decyzji nawrócenia się. „Przemienienie na Górze Tabor” pozwala przeżyć wraz z Apostołami wybór na świadków słów i czynów Jezusa oraz umacnia wiarę potrzebną w dochowaniu wierności Bogu nawet podczas trudności życiowych. „Ustanowienie Eucharystii” przywołuje znaczenie wspólnoty stołu domowego i parafialnego kościoła, w którym karmimy się Bożym słowem i Eucharystycznym Jezusem²⁶.

„Tajemnie bolesne prowadzą wierzącego do ponownego przeżywania śmierci Jezusa, stawania pod krzyżem obok Maryi, by wraz z Nią wnikać w ocean miłości Boga do człowieka i odczuć całą jej odradzającą moc”²⁷. Tajemnice chwalebne ożywiają nadzieję eschatologicznego kresu, pobudzają do świadectwa wiary o Chrystusie, wskazują, że sens całemu życiu nadaje „Radosna Nowina”²⁸.

W kontekście różańca jako modlitwy złączonej z egzystencją człowieka Jan Paweł II porusza dwa istotne problemy: brak pokoju i kryzys dotyczący rodziny. Różaniec „daleki od tego, by być ucieczką od problemów świata, skłania nas, by patrzeć na nie oczyma odpowiedzialnymi i wielkodusznymi, i wyjednuje nam siłę, by powrócić do nich z pewnością co do Bożej pomocy oraz z silnym postanowie-

²⁴ RVM, 2.

²⁵ Por. RVM, 20.

²⁶ Por. A. Długosz, *Refleksje katechety nad różańcowymi tajemnicami światła*, art. cyt., s. 133-134.

²⁷ RVM, 22.

²⁸ Por. tamże, 23.

niem, by we wszystkich okolicznościach dawać świadectwo miłości, która jest «więzią doskonałości»²⁹ Modlitwa różańcowa, kontemplująca „Księcia Pokoju”, wyjawia, na czym polega sekret pokoju, pozwala go przyjąć jako projekt życia, realizowany w każdej społeczności, poczynając od rodziny. Odmawianie różańca w rodzinie:

- sprzyja gromadzeniu się rodziny;
- umożliwia właściwą komunikację pomiędzy członkami rodziny;
- ukazuje misterium, które zbawia;
- stanowi pomoc duchową w przezwyciężaniu wielorakich problemów życia rodzinnego;
- tworzy atmosferę domowego Kościoła;
- ułatwia wychowanie dzieci³⁰

Odkrycie egzystencjalnego waloru kontemplacji tajemnic różańcowych ułatwia współczesna katecheza, głęboko uczestnicząca w życiu człowieka. Katecheza nie zatrzymuje się jedynie na wskazaniu ludzkich problemów i ich szczegółowym opisie. Nie patrzy na problemy egzystencjalne z „ziemskiej” pozycji człowieka i nie ma na względzie zapoznawania katechizowanego z mnóstwem opinii, często sprzecznych ze sobą, co w konsekwencji mogłoby prowadzić do relatywizmu poznawczego i moralnego³¹ Ludzkie sprawy, plany, fakty, wydarzenia, przeżycia, uwarunkowania, pragnienia i potrzeby, są interpretowane i wyjaśniane w świetle słowa Bożego i nauki Kościoła, które nie tylko dają pełną odpowiedź wobec każdej sytuacji egzystencjalnej, ale też wskazują drogę postępowania chrześcijańskiego. Taki model katechezy umożliwia dostrzeżenie ścisłego związku zachodzącego pomiędzy życiem i wiarą. Katechizowany potrafi lepiej zrozumieć, że zbawcza miłość Boga ujawnia się w każdej sytuacji człowieka³².

O konieczności uwzględnienia elementu egzystencjalnego w katechezie jednoznacznie wypowiada się *Polskie Dyrektorium Katechetyczne*. Dokument ten zauważa najpierw, że zagadnienia związane z życiem człowieka, jakkolwiek występowały w przekazie katechetycznym, muszą być obecnie przemyślane na nowo. Sytuacja społeczno-religijna, w jakiej znajduje się dzisiejszy chrześcijanin, domaga się ujmowania ludzkiej egzystencji w sposób głębszy i pełniejszy. Katecheza, na ile to

²⁹ Tamże, 40.

³⁰ Tamże, 41-42.

³¹ Por. P. Tomasiak, *Współczesne kierunki katechetyczne*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, red. J. Stala, Tarnów 2003, s. 180.

³² Por. R. Lis, *Zagadnienia z katechetyki formalnej*, Lublin 1991, s. 22-23.

możliwe, ma wychodzić od doświadczeń życiowych katechizowanego i do nich powracać, po naświetleniu ich Bożym Objawieniem. Przy takim założeniu wychowanie religijne znajduje swe oparcie w wychowaniu do człowieczeństwa, a nadprzyrodzony wymiar wychowania zostaje głęboko powiązany z wymiarem naturalnym. Między życiem ludzkim i orędziem Bożym zachodzi relacja współzależności. Obecność elementu egzystencjalnego w katechezie służy budzeniu u katechizowanych motywacji i sensu wiary, pozwala im rozpoznać właściwe im powołanie, wyrabia samodzielność i odpowiedzialność w podejmowaniu dojrzałych i trafnych decyzji³³

6. Katecheza rozwijająca maryjny charakter różańca

Różaniec ma charakter maryjny. Wspólnota chrześcijańska, odmawiając różaniec, żyje wspomnieniami Maryi, skoncentrowanymi na osobie Jezusa³⁴. „Przez różaniec lud chrześcijański niejako wstępuje w szkołę Maryi, dając się wprowadzić w kontemplację piękna oblicza Chrystusa i w doświadczenie głębi Jego miłości. Za pośrednictwem różańca wierzący czerpie obfitość łaski, otrzymując ją niejako wprost z rąk Matki Odkupiciela”³⁵ Kontemplowanie z Maryją oblicza Chrystusa sprowadza się głównie do wspominania – aktualizowania zbawczych wydarzeń, mających swój punkt kulminacyjny w osobie Chrystusa. Wydarzeń tych nie należy rozpatrywać jedynie w kategoriach historycznych, ale przede wszystkim w kontekście tajemnicy zbawienia, przenikającej i kształtującej ludzką egzystencję dnia dzisiejszego. Najlepszą Nauczycielką zgłębiania tajemnicy Chrystusa, zrozumienia Jego przesłania, jest Maryja, która na weselu w Kanie Galilejskiej zachęca sługi do wykonywania poleceń Chrystusa; i należy też przypuszczać, że podobną rolę spełnia Ona wobec uczniów oczekujących po wniebowstąpieniu Jezusa na Ducha Świętego. Maryja zachęca, aby wobec każdej tajemnicy zadawać z pokorą pytania i okazywać posłuszeństwo wiary poleceniom Jej Syna.

Na duchowej drodze różańca wierzący upodabnia się do Chrystusa. W tym procesie pierwszorzędą rolę odgrywa Maryja, całkowicie podporządkowująca swe działanie Chrystusowi, troszcząca się o ludzkie wzrastanie Chrystusa w domu nazaretańskim, poprzez swe macie-

³³ *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła w Polsce*, 65-66.

³⁴ RVM, 11.

³⁵ Tamże, 1.

rzyństwo najściślej z Nim zjednoczona. Maryja wspiera swym matczynym wstawiennictwem modlitwę wzbudzaną w naszym sercu. Skuteczność wstawiennictwa Maryi ukazana została w sposób wyjątkowy na weselu w Kanie Galilejskiej³⁶.

Znaczenie „szkoły Maryi” dla zjednoczenia człowieka wierzącego z osobą Chrystusa wielokrotnie było podkreślane w nauczaniu Kościoła, między innymi w konstytucji dogmatycznej o Kościele Soboru Watykańskiego II. W dokumencie tym „wychowanie maryjne” jawi się jako integralny element formacji chrześcijańskiej i dokonuje się głównie w Jej kulcie oraz naśladowaniu Jej cnót. Kult Matki Bożej pozwala lepiej poznać, kochać i wielbić Chrystusa, zaś życie Maryi jest dla wszystkich wzorem wiary, nadziei, miłości, pokory, wielkoduszności, miłosierdzia, posłuszeństwa, ubóstwa, czystości, świętości, dziewictwa³⁷. Nie dziwi zatem, że katecheza mająca na względzie wychowanie w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, i stawiająca sobie za cel doprowadzenie katechizowanego do głębokiej zażyłości z Chrystusem, wiele miejsca poświęca wychowaniu maryjnemu, zarówno w ramach szkolnego nauczania religii, jak i w katechezie parafialnej. Już w pierwszej klasie szkoły podstawowej postulowana jest nauka modlitwy „Zdrowaś Maryjo” i uczestnictwo dzieci w nabożeństwach majowych³⁸. Dalsze lata i etapy edukacji przynoszą kolejne zadania, np. w klasie piątej szkoły podstawowej Maryja ukazana jest jako wzór modlitwy³⁹, a w klasie szóstej – jako wzór wiary⁴⁰.

Wychowanie maryjne jest też uwzględnione na poziomie szkoły gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej, co szczegółowo przedstawia *Program Nauczania Religii*, przyjęty przez Konferencję Episkopatu Polski w 2001 roku.

Spotkania katechetyczne i celebracje, związane między innymi z czasem Adwentu i okresem Bożego Narodzenia, mówią o miejscu Maryi w historii zbawienia, Jej postawie wiary, miłości i gotowości realizowania w swym życiu woli Boga.

³⁶ Por. tamże, 13-16.

³⁷ Por. S. Dziekoński, *Rozwój wychowawczej myśli Kościoła na przestrzeni ostatnich wieków*, Warszawa 2004, s. 180-181.

³⁸ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu polski, *Program Nauczania religii*, Kraków 2001, s. 39-40. Stosowany skrót: PNR.

³⁹ Por. tamże, s. 59.

⁴⁰ Por. tamże, s. 73.

7. Świadek katechety w wychowaniu do modlitwy różańcowej

Dotychczasowa refleksja pokazywała jedynie, na ile zasadnicze elementy składające się na modlitwę różańcową są obecne w programie katechezy. Poprzestanie na tym byłoby znaczącym zubożeniem wychowania do modlitwy różańcowej, ponieważ wymaga ono jeszcze właściwego świadectwa ze strony wychowawcy-katechety. Uwaga ta posiada szczególne znaczenie dla katechezy prowadzonej przez rodziców w kręgu rodzinnym, czemu daje wyraz Jan Paweł II najpierw w adhortacji *Familiaris consortio*, a następnie w liście *Rosarium Virginis Mariae*. W pierwszym z wyszczególnionych dokumentów Papież zadaje matkom pytania: „Czy uczycie wasze dzieci modlitwy chrześcijańskiej? Czy przyzwyczajacie je (...) wzywać pomocy Matki Bożej i Świętych? Czy odmawiacie różaniec w rodzinie?”⁴¹ Zachętę do odmawiania różańca w rodzinach wyjaśnia zaś następująco: „Nie ulega... wątpliwości, iż... Koronkę Najświętszej Maryi Panny trzeba zaliczyć do najwspanialszych i najskuteczniejszych «wspólnych modlitw», do zanoszenia których wzywa się rodzinę chrześcijańską. Rzeczywiście chcemy w tym kierunku zwrócić myśl i gorąco życzymy sobie, by w tym czasie, gdy członkowie rodziny zbierają się na wspólną modlitwę, często i chętnie posługiwano się różańcem. W ten sposób prawdziwa pobożność maryjna, która przejawia się w szczerzej więzi z Najświętszą Maryją Panną i w naśladowaniu Jej, jest uprzywilejowanym środkiem zasilania komunii miłości w rodzinie i rozwijania duchowości małżeńskiej i rodzinnej”⁴². Kwestia ta szerzej jest potraktowana w liście o *Różańcu świętym*. Papież zachęca, aby różaniec stał się modlitwą rodziny chrześcijańskiej, przy czym w świadectwo tej modlitwy winny zaangażować się także inne środowiska, grupy i osoby włączone w Kościół: biskupi, kapłani, diakoni, teolodzy, osoby konsekrowane, chorzy, ludzie w podeszłym wieku i młodzi⁴³. Do wszystkich ochrzczonych skierowany jest apel: „weźcie znów ufnie do rąk koronkę różańca, odkrywając ją na nowo w świetle Pisma świętego, w harmonii z liturgią, w kontekście codziennego życia”⁴⁴.

Problematyka znaczenia świadectwa katechety, na każdym etapie procesu katechetycznego, jest szeroko uwzględniona w dokumentach

⁴¹ Jan Paweł II, adhortacja apostolska *Familiaris consortio*, Częstochowa 1982, 60.

⁴² Tamże, 61.

⁴³ Por. RVM, 41-43.

⁴⁴ Tamże, 43.

katechetycznych Kościoła. *Ogólna Instrukcja Katechetyczna*, biorąc pod uwagę specyfikę współczesnych uwarunkowań oraz wyniki badań dotyczących problemów metodologicznych, wysuwanych przez nauki psychologiczne, dydaktyczne i pedagogiczne, przypomina, że „najszlachetniejsze przymioty ludzkie i chrześcijańskie katechety bardziej gwarantują owocność katechezy, aniżeli wyszukane metody”⁴⁵ W podobnym duchu wypowiada się *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji*, gdy stwierdza, że żadna metoda i żadne środki nie zastąpią świadectwa katechety, który ułatwia komunikację między osobami i misterium Boga, wchodzi w osobową relację z katechizowanym i towarzyszy katechizowanemu na drodze wiary⁴⁶

Autentyczne świadectwo katechety eliminuje w wychowaniu do modlitwy różańcowej element przymusu, dostarcza natomiast przekonujących argumentów do chętnego włączenia się w różaniec. Taki model wychowania jak najbardziej odpowiada współczesnej pedagogii Kościoła, w której podmiotem wychowania – katechezy jest nie tylko wychowawca – katecheta, ale też wychowanek – katechizowany. W świetle *Ogólnej Instrukcji Katechetycznej*, „aktywny sposób katechizacji jest całkowicie zgodny z ekonomią objawienia i zbawienia. Sztuka pedagogiczna, sprzyjająca czynnej odpowiedzi osób katechizowanych, zgadza się z ogólną zasadą życia chrześcijańskiego, w której wierni w sposób aktywny odpowiadają na dar Boży przez modlitwę, uczestnictwo w sakramentach i liturgii, przyjęcie pewnych funkcji w Kościele i społeczności cywilnej, przez praktykowanie miłości”⁴⁷ W tak rozumianym wychowaniu katechetycznym rola katechety sprowadza się do okazywania katechizowanemu odpowiedzialnej pomocy wychowawczej, zakładającej realizację zadań bardziej szczegółowych – rozwijanie w katechizowanym pełnej świadomości wiary i żywej więzi z Chrystusem.

Znaczenie świadectwa w wychowaniu do modlitwy różańcowej ma obecnie zasadnicze znaczenie, ponieważ współczesny człowiek chętnie słucha świadków. Dlatego też katecheta, poczynając od rodziców, winien być nie tylko nauczycielem, ale przede wszystkim świadkiem głoszonej prawdy.

⁴⁵ *Ogólna Instrukcja Katechetyczna Directorium Catechisticum Generale*, w: *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, cz. 1, red. W Kubik, Warszawa 1985, 71. Odtąd skrót DCG.

⁴⁶ DOK, 159.

⁴⁷ DCG, 75.

Zakończenie

Niniejsza refleksja pozwala zauważyć, że katecheza jest uprzywilejowanym miejscem wychowania do modlitwy różańcowej. W celach i zadaniach, stawianych przed katechezą, odnajdujemy elementy charakterystyczne dla różańca. Katecheza budzi ducha modlitwy kontemplacyjnej, pomaga w odkrywaniu przesłania Ewangelii i tajemnicy Chrystusa, jest ukierunkowana egzystencjalnie, rozwija religijność maryjną. Przed uczestnikami katechezy otwiera się zatem możliwość wniknięcia w przedziwną „głębnię” różańca, przy czym muszą być spełnione określone warunki. W tym względzie należy zwrócić uwagę przede wszystkim na trzy kwestie: prowadzenie katechezy według programu Kościoła katolickiego w Polsce; świadectwo modlitwy różańcowej ze strony katechety; umiejętne i stopniowo coraz pełniejsze włączanie katechizowanych do odmawiania różańca nie tylko podczas lekcji religii, ale też w ramach katechezy (celebracji) parafialnej i katechezy rodzinnej.